

LITERATURE

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 344 с.
2. Джефкінс Ф. Реклама / пер. з 4-го англ. вид. О. О. Чистякова; доп. і ред. Д. Ядіна. Київ: Т-во Знання, 2008. 565 с.
3. Іванов В. Ф. Визначення масової комунікації. Актуальні питання масової комунікації: науковий журнал. / Ін-т журналістики КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 2008. С. 39–50.
4. Іванченко Р. Г. Текст у рекламі. Наукові записки Інституту журналістики. Київ: Інститут журналістики, 2000. Т. 1. С. 118–128.
5. Смирнова Т. В. Когнітивні механізми формування рекламного іміджу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. Київ, 2003. 19 с.
6. Смирнова Т. В. Стилiстика рекламної комунікації. Стилi і текст. електрон. наук. фахове вид. 2003. Вип. 4. С. 190–207. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1082> (дата звернення 17.12.2019)
7. Barton D. Language Online: Investigating Digital Texts and Practices. Routledge, 2013. 208 p.
8. Hosni M. El-Dali The Language of Consumer Advertising: Linguistic and Psychological Perspectives. Department of Linguistics, College of Humanities and Social Sciences, United Arab Emirates University, Al-Ain, U.A.E. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/332381923_The_Language_of_Consumer_Advertising_Linguistic_and_Psychological_Perspectives (last access: 15.12.2019)

Тимчук Діана

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент Притолок С. А.

СПОСОБИ ОПРИЯВНЕННЯ НАРАТОРА В СВІТЛІ ТЕОРІЇ ВОЛЬФА ШМІДА

Стаття присвячена дослідженню окремих аспектів наратології, зокрема, проблемі зображення постаті наратора в художньому творі за концепцією відомого німецького літературознавця Вольфа Шміда. Зазначається, що вчений виділяє експліцитний та імпліцитний спосіб нарації. Експліцитне зображення ґрунтується на самопрезентації наратора. Імпліцитне зображення здійснюється за допомогою симптомів, або індичіальних знаків оповідного тексту.

Ключові слова: *наратологія, літературознавство, експліцитний та імпліцитний спосіб нарації, Вольф Шмід*

The article is devoted to the study of certain aspects of narratology, in particular, the problem of depicting the figure of the narrator in a work of art on the concept of the famous German literary critic Wolf Schmid. It is noted that the scientist distinguishes between explicit and implicit methods of narration. The explicit image is based on the narrator's self-presentation. The implicit image is carried out by means of symptoms, or indicative signs of the narrative text.

Key words: *narratology, literary criticism, explicit and implicit way of narration, Wolf Schmid*

Основи сучасної наратології сформовані фундаментальними дослідженнями Ф.Штанцеля, К. Бремона, О. Вельзеля, Ж. Женетта, Дж. Принса, К. Фрідеманна, В. Шміда, А. Нюннінга. В українському літературознавстві проблеми наратології досліджували такі науковці, як Р. Гром'як, О. Капленко, К. Коваленко, Ю. Ковалів, М. Легкий, Л. Мацевко-Бекерська, І. Папуша, М. Руденко, В. Сірук, М. Ткаченко, М. Ткачук, О. Ткачук, Н. Римар та ін [1] [2], [3], [4], [5]. Спектр актуальних досліджень свідчить про розгалуженість сучасної наратології, наприклад, розрізняють психоаналітичну, феміністську, постколоніальну наратологію [1, с. 94–95]. А. Нюннінг, називаючи розділи теорії оповіді, виокремлює контекстуалістську, когнітивну, міжжанрову (лірики, драми) та інтермедіальну (кінематографа, музики, балету, комп'ютерних ігор і т.д.) наратологію. Одним із ключових питань є інстанція наратора та її презентація в тексті [4, с. 155–156].

Метою нашої статті є висвітлення способів зображення наратора у літературному творі згідно із теорією відомого німецького літературознавця Вольфа Шміда.

Аналіз монографії Вольфа Шміда “Елементи наратології” (“Elemente der Narratologie”) [5], дозволяє зробити висновок, що саме дискурсивний статус наратора, відповідність його оповідної “ідентичності” певному ракурсу світосприйняття, визначає його позицію щодо оповідних подій, впливає на їх риторичну презентацію та рефлексію оповідача або адресата, а також, прямо корелює із світоглядом автора. Його роль в дискурсивній комунікації обумовлює всі інші параметри.

Щодо оприявлення наратора в літературному тексті, то на думку вченого, необхідно розрізняти два основних способи його зображення – експліцитний і імпліцитний. Експліцитне зображення ґрунтується на самопрезентації наратора. Він може називати своє ім'я, описувати себе як оповідне “я”, розповідати історію свого життя, викладати спосіб мислення. Експліцитне зображення, проте, не обов'язково виражається в докладному “самоописі”. Навіть вживання займенників та форм дієслова від першої особи, на думку Шміда, є формою самопрезентації, хоча й редукованої [5, с. 71].

Якщо експліцитне зображення є факультативним прийомом, то імпліцитне має фундаментальний, обов'язковий характер. Експліцитне зображення, там де воно є, надбудовується над імпліцитним і не може існувати без нього. Імпліцитне зображення здійснюється за допомогою “симптомів”, або “індіціальних знаків” оповідного тексту [5, с. 71]. Ці знаки ґрунтуються на експресивній функції мови, тобто на функції “Kundgabe” або “Ausdruck” [5, с. 71]. В індиціальному зображенні наратора беруть участь всі прийоми побудови оповіді, а саме:

- 1) підбір елементів (персонажів, ситуацій, дій, в тому числі висловлювань, думок і сприйняття персонажів) із “подій” як наративного матеріалу для створення історії оповіді;
- 2) конкретизація, деталізація підібраних елементів;
- 3) композиція наративного тексту, тобто розміщення елементів у певному порядку;

- 4) мовна (лексична і синтаксична) презентація підібраних елементів;
- 5) оцінка підібраних елементів (вона може міститися імпліцитно в зазначених вище чотирьох прийомах, або може бути дана експліцитно);
- 6) роздуми, коментарі й узагальнення наратора [5, с. 72].

Імпліцитний образ оповідача – це результат взаємодії зазначених шести прийомів. Наратор, таким чином, є конструктором, складеним із симптомів оповідного тексту. Власне кажучи, він є не ким іншим, як носієм певних властивостей.

Однак В. Шмід зазначає, що релевантність прийомів для зображення наратора не однакова в кожному творі. В одних творах наратор може зображуватися переважно індексами в планах підбору, конкретизації і композиції елементів, в інших – він може бути представлений, перш за все, стилістичними засобами, його образ може також ґрунтуватися на його (експліцитних або імпліцитних) оцінках, коментарях, роздумах і т. п.

Риси наратора також можуть бути різними, він може характеризуватися, наприклад, в межах таких параметрів:

- 1) модус і характер розповіді (усний чи письмовий, спонтанний чи підготовлений, розмовний чи риторичний і т.д.);
- 2) компетентність (всезнаючий, здатний до інтроспекції, “всюдисущий” або ж відсутність таких характеристик);
- 3) соціально-побутової статус;
- 4) географічне походження (присутність регіональних і діалектних ознак мови);
- 5) освіченість і світогляд особистості наратора [5, с. 72].

Наратор може володіти яскраво вираженими рисами особистості, але він може бути також безособовим носієм будь-якої оцінки, наприклад, іронії по відношенню до героя, і не бути наділений якимись індивідуальними рисами.

Літературознавець акцентує, що проблематику особистості наратора потрібно відрізнити від проблематики його антропоморфності. Оповідна інстанція може мати особистісні ознаки, але, в той же час, не бути людиною. Наприклад, коли розповідь ведеться “всюдисущим і всезнаючим наратором”, виходить за рамки певної просторової і часової точки зору, обмеженої можливостями окремої людини. Всезнаючий і всюдисущий наратор – богоподібна інстанція, яка в наратологічній традиції не раз відзначалася як “олімпійська” [5, с. 73].

З іншого боку, наратор може стояти “нижче” людини, бути твариною. Класичним прикладом такої розповіді, яку здійснює тварина, на думку Вольфа Шміда є “Золотий Осел” Апулея, роман Лукіана “Лукій, або Осел”, або ж грецькі “Метаморфози” Лукія з Патр. У всіх цих текстах наратор оповідає в образі осла, в якого він був перетворений в покарання за зайву цікавість [5, с. 71].

У європейській літературі є чимало інших прикладів, коли оповідають тварини. Така традиція розвивається під впливом жанрових особливостей байки і казки. Один із зразків з художньої літератури – це “Розмова двох собак” (з

циклу “Повчальні новели” Сервантеса), де собака Берганза розповідає історію свого життя своєму другу, псу Сіпіону. Відомим також є роман Е.Т.А. Гофмана “Життєві погляди кота Мурра”, де головним героєм і оповідачем виступає кіт. Яскравим прикладом є також “Дослідження собаки” і “Доповіді перед академією” Ф. Кафки. В останньому творі олюднена мавпа доповідає про своє “мавп’яче минуле”. Всі ці “звірині” наратори є “ненадійними” (unreliable), однак, вони тільки на перший погляд неадекватно сприймають людську дійсність. Насправді тварини – уважні спостерігачі за людськими характерами – служать авторам як знаряддя відчуження [5, с. 74].

Логічно, зауважує Вольф Шмід, постає питання, чи в кожному розповідному творі присутній наратор? Чи доцільно говорити про наратора навіть тоді, коли розповідний текст не виявляє ніяких індивідуальних рис фіктивного адресанта, крім здатності розповісти ту чи іншу історію? На ці питання даються різні відповіді, які можна звести до трьох основних підходів. Прихильники першого з них не визнають ніякої принципової різниці між виразно маркованим наратором і наратором об’єктивним, з нульовим ступенем індивідуальних рис. Така позиція характерна для представників франкомовної наратології, які виходять з того, що абсолютно безособової оповіді, тобто “безнараторної нарації”, взагалі не існує [5, с. 75].

Другий підхід, який набув значного поширення в англomовній наратології, навпаки, акцентує відмінність між “особовою” і “безособовою” розповіддю. Остання представлена “всезнаючим оповідачем” класичного роману ХІХ ст. і “анонімним оповідацьким голосом” деяких романів ХХ ст., наприклад у Г. Джеймса і Е. Хемінгуея. Один з представників цього підходу, Сеймор Четман, розглядає безособову оповідь у творах Хемінгуея, де розповідний текст зведений до некоментованого викладу фактів, як “не-нарацію” (nonnarration), в якій фігурує, як це не парадоксально, “не-наратор” (nonnarrator). Проміжну позицію між “не-наратором” і “наявним наратором” (overt narrator) займає, по Четману, “прихований наратор” (covert narrator) [5, с. 75]. Прихильники тези про можливість неприсутності наратора орієнтуються, як правило, на тексти з послідовною перспективізацією з точки зору персонажа. На їхню думку, в формах невластиво-прямої мови відсутня нараторська стихія і завдання оповідання в таких “наративах без наратора” виконується персонажами або завдяки іншій “оповідній функції” [5, с. 71].

Третій підхід, висунутий М. Л. Раяном в душі теорії “мовних актів”, полягає в компромісі між першим і другим підходами: “Поняття наратора є логічною необхідністю всіх фікціональних текстів, але в разі безособового оповідання воно не має психологічної основи” [5, с. 75]. Якщо прихильники першого підходу розглядають безособового оповідача як “індивідуальну, хоча й невідому людську істоту”, а прихильники другого заперечують логічну необхідність останнього, то, з точки зору Раяна, безособовий наратор постає як “абстрактний конструкт, позбавлений людського виміру” [5, с. 75]. Визнаючи певну слушність думок своїх наукових опонентів, Вольф Шмід все ж рішуче виступає за перший підхід, вважає його найбільш обґрунтованим і логічним.

Таким чином, з концепції Вольфа Шміда випливає, що розповідний текст не може бути повністю вільним від симптомів наратора, оскільки він обов'язково містить індекси імпліцитного зображення, навіть якщо вони редукуються в мові оповідача. Окрім експліцитного та імпліцитного способів зображення літературознавець виділяє такі аспекти презентації наратора: дієгетичність, ступінь обрамлення, ступінь виявлення, антропоморфність, гомогенність, інформованість, просторова орієнтація, інтроспективність, професійність, надійність чи ненадійність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / [авт.уклад. Ковалів Ю.І.]. Київ: ВЦ “Академія”, 2007. Т. 2. 2007. 624 с.
2. Римар Н. Ю. Наратологія як галузь сучасного літературознавства // “Молодий вчений”, № 6.1 (70.1), червень, 2019. С. 54–58.
3. Папуша І. Що таке наратологія? (огляд концепцій). *Studia Methodologica*: [наук. зб.] / гол. ред. О. Лешак; відп.ред. І. Папуша; редкол.: О. Куца, Т. Волкова, Р. Гром'як [та ін.]. Тернопіль : ТНПУ, 2005. Вип. 16. С. 29–46.
4. Mezler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie. Ansätze – Personen – Grundbegriffe. – Stuttgart; Weimar: Verlag J. B. Metzler, 2001. 706 S.
5. Schmid Wolf. *Elemente der Narratologie*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2014. 297 S.

Хемій Андріана

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент Бияк Н. Я.

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ РОЗБІЖНОСТІ У ЛІТЕРАТУРНІЙ ОНОМАСТИЦІ

У статті розглянуто різноманітні терміни на позначення літературної ономастики в лінгвістиці; проаналізовано теоретичний погляд на природу поетонімів з точки зору різних шкіл і напрямів, розглянуто взаємозв'язки між ними та художнім текстом. Проаналізовані основні способи мотивації.

Ключові слова: літературна ономастика, літературний антропонім, поетонімологія, художній текст.

Terminological differences in literary onomastics

The article gives varied definitions to poetic onomastics in linguistics and analyses theoretical views on the literary onyms from the point of view of different onomastic schools, the relationships between them and the text of fiction. The paper also focuses on the main methods of motivation analysis.

Key words: literary onomastics, literary anthroponym, poetic onomastics, text of fiction.